

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
БОЯРЧУКА АНДРІЯ ВОЛОДИМИРОВИЧА
«Православне духовенство Волинської губернії: формування,
матеріальне забезпечення, громадська та душпастирська діяльність»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України
(галузь знань 03 Гуманітарні науки)**

Конфесійна історія українських земель в останні десятиліття стала темою, до якої значно зріс інтерес дослідників. Зауважимо, що попри значну кількість наукових праць із цієї проблеми, які були опубліковані наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., залишається ще ціла низка маловивчених або взагалі не досліджених аспектів конфесійної історії Правобережної України в імперську добу: повсякденне життя, освітній рівень, релігійні конверсії, матеріальне забезпечення.

Дисертація Андрія Володимировича Боярчука є вдалою спробою на основі сучасних методологічних підходів здійснити комплексний історико-економічний аналіз формування, матеріального забезпечення, громадської та душпастирської діяльності православного духовенства Волинської губернії в умовах суспільно-політичних процесів, які відбувалися в Російській імперії наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст.

Вибір теми дисертації свідчить про належний професійний рівень дисертанта та його наукового керівника, про їх науковий смак, адже в останні десятиліття соціальна історія, а тим більше ХІХ – поч. ХХ ст., цікавить усе менше дослідників. Разом із тим, більшість неофітів в історичній науці віддають перевагу суспільно-політичним, релігійно-конфесійним та культурним процесам після 1917 р., а то й другої половини ХХ ст. Інтелектуальне та евристичне занурення в архівні документи й дослідження, у яких висвітлено історію України до початку ХХ ст., досить часто викликає в молодих дослідників острах. Дисертаційне дослідження Андрія Володимировича є присмним винятком, що не підтверджує цю загальну тенденцію, і, на нашу думку, підготовлене на належному науковому рівні.

Дослідження Андрія Боярчука виконано в межах наукового напрямку Обласної програми історичних досліджень Волині на 2017 – 2021 рр., затвердженої рішенням Волинської обласної ради від 2 лютого 2017 р., № 10/18.

Структура роботи підпорядкована розкриттю ключових аспектів сформованої наукової проблеми, а тому не викликає суттєвих заперечень і відповідає об'єкту, предмету, меті й реалізації завдань дисертаційної праці. Дисертація Андрія Володимировича Боярчука складається зі вступу, чотирьох розділів, що поділені на десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків (словника термінів і понять, а також таблиць складених на підставі авторських підрахунків і досліджень). Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінок: анотації та основний текст – с.1-159, список використаних джерел – с.160-207 (430 найменувань); додатки – с.208-238 (21 найменування).

У Вступі чітко визначені об'єкт і предмет дослідження, поставлені відповідні завдання та охарактеризовані використані загальнонаукові та спеціально-історичні методи.

Ознайомлення з першим розділом «Історіографія проблеми, джерельна база та методологія дослідження» переконує, що автор використав достатньо широку джерельну та історіографічну базу, здійснив її критичний огляд. Розділ, який включає три підрозділи, справляє досить добре враження, адже в ньому здійснено аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних істориків та краєзнавців із досліджуваної проблеми, а також ретельно розглянуто інформативний потенціал виявлених джерел. Дослідник опрацював доволі різнопланову історіографічну базу та виявив лакуни у вивченні історії православного духовенства Волинської губернії.

У ході евристичної роботи дисертантом було виявлено й залучено до наукового обігу цілий комплекс документів, які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, Державного архіву Волинської області, Державного архіву Рівненської області, Державного архіву Тернопільської області. Їх опрацювання в поєднанні з аналізом юридично-правової бази Російської імперії дозволяє зробити висновок про достовірність та обґрунтованість основних положень

дисертації. Ретельний і виважений аналіз на основі ефективного використання загальнонаукових методів досліджень сприяв предметності розкриття теми, досягненню здобувачем наукового ступеня поставленої мети.

Другий розділ «Парафіяльне духовенство Волинської губернії як соціальний стан» включає два підрозділи. Цілком закономірно, що автор детально аналізує нормативно-правову базу Російської імперії, соціально-економічну та етнічну характеристику регіону, а також шляхи та особливості формування парафіяльного духовенства. Знайшли своє віддзеркалення в тексті дисертації релігійні конверсії, які мали місце наприкінці XVIII – першій третині XIX ст. У цьому контексті постає питання: Чи можна вважати навернення унійних парохів на православ'я визначальним чинником формування православного духовенства Волинської губернії в першій половині XIX ст.? Окрім того, Андрій Володимирович слушно наголосив на проурядовій позиції православного духовенства під час польського повстання 1863 – 1864 рр., проте недостатньо приділив уваги участі священиків у подіях Листопадового повстання 1830 – 1831 рр.

У третьому розділі «Матеріальне забезпечення православного кліру», який також складається з двох підрозділів, автор досить ґрунтовно висвітлює питання отримання доходів духовенства від земельної власності, а також державного та парафіяльного утримання кліру. Зокрема, автор на фактах доводить, що імперський уряд проводив політику збільшення церковних земель та зростання державних виплат волинському православному духовенству, та показує взаємозв'язок цих процесів із суспільно-політичними процесами в регіоні. Натомість, роківщина, що зникла після 40-х рр. XIX ст., та дохід від отримання духовних треб був невеликим, а отже, на думку дисертанта, пожертви на утримання священно- і церковнослужителів були додатковим нестабільним джерелом доходу.

У трьох підрозділах четвертого розділу «Церковно-адміністративна, громадська та душпастирська діяльність духовенства» дослідник окрему увагу акцентує на різних напрямках діяльності православних священників, яка не обмежувалася лише стінами парафіяльних церков: захист і поширення православної віри, контроль за діяльністю духовенства, здійснення епархіального суду для духовенства та мирян, перебудовами католицьких

костьолів на православні храми тощо. Слушною, на нашу думку, є теза про те, що в церковно-адміністративній царині волинські єреї діяли, «керуючись постановами Синоду, благочинні на місцях реалізували політику імперського уряду». Автор стверджує, що культурно-освітня та суспільно-політична діяльність волинського духовенства здійснювалася в межах «ідеології російського імперського династичного націоналізму», і «лише деякі волинські єреї займали тверду позицію, відмовляючись співпрацювати із СРН, і навіть критикували політику уряду». Взаємини православного кліру з парафіянами були різнобічними: від служіння літургії та надання духовних потреб до навчання парафіян та проведення хресних ходів. Автор намагається показати нам реалістичну картину цих взаємин, не оминаючи складні та конфліктні ситуації, які загострювали взаємини кліру з громадою.

Вважаємо, що саме третій та четвертий розділи дисертації розкрили науково-дослідницький потенціал Андрія Володимировича Боярчука.

Разом із тим, позитивно оцінюючи все дослідження, висловимо кілька міркувань:

– На нашу думку, нижньою хронологічною датою варто було б визначити 1795 р., коли було відкрито Волинську духовну консисторію;

– Як уже зазначалося вище, ретельний аналіз архівних матеріалів і праць вітчизняних науковців, присвячених окресленій проблемі, у цілому заслуговує на схвалення. Автор використовував дуже широке коло різноманітних джерел, проте поза його увагою залишилися «Памятные книжки Вольнской губернии», залучення яких, разом зі статистичними збірниками кінця ХІХ – поч. ХХ ст., безумовно, збагатили б текст дисертації фактологічним матеріалом;

– Вважаємо, що участь православного духовенства в реалізації імперської політики проти польської шляхти та католицького впливу, попри наявність у тексті дисертації окремих фрагментів на цю тему, все ж заслуговує на більшу увагу;

– На нашу думку, висвітлення питання взаємин кліру з парафіянами лише б виграло, якби дисертант чіткіше сфокусував увагу на особливостях взаємин православного духовенства Волинської губернії з селянством, міщанами, купецтвом та шляхтою (дворянством).

Висловлені рекомендації, зауваження та побажання не знижують наукового рівня рецензованої наукової роботи та можуть бути враховані дослідником у майбутньому. В цілому дисертація заслуговує підтримки та позитивного схвалення. Сформульовані дисертантом наукові положення, а також висновки загалом відзначаються достовірністю й обґрунтованістю. Основний зміст дисертації відображено в працях, опублікованих у фахових виданнях, а також в авторефераті. Зміст останнього ідентичний основним положенням дисертації.

Досліджуючи православне духовенство Волинської губернії, дисертант застосував інтердисциплінарний підхід, що допомогло вивчити проблему в більш широкому контексті.

Варто відзначити, що кожен підрозділ і розділ дисертаційного дослідження Андрій Володимирович завершує логічними та обґрунтованими висновками. Лаконічно написані висновки до всієї дисертації відображають особисті наукові здобутки в дослідженні цієї наукової проблеми загалом. Науковим внеском автора вважаємо таблиці, розміщені в додатках, адже вони суттєво доповнили основний текст дисертації.

Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення. Висновки та матеріали дисертації можуть бути використані при вивченні краєзнавства, української історії та джерелознавства, у створенні синтетичних праць з історії України, лекційних курсів та спецкурсів із краєзнавства, української історії, історіографії та джерелознавства, при складанні бібліографічних покажчиків тощо.

Отже, тема дисертації є актуальною, пов'язаною з науковими планами. Наукові положення та висновки достатньо обґрунтовані. Текст і додатки в цілому відповідають чинним вимогам до оформлення дисертацій. Автореферат повністю розкриває зміст дисертаційної роботи. Висновки, сформульовані в дисертації, пройшли апробацію на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях, а також знайшли повне відображення в п'ятнадцяти статтях, опублікованих упродовж 2014 – 2017 рр., шість із яких – у фахових виданнях України, часописах, включених до міжнародних наукометричних баз та зарубіжних виданнях.

Підсумовуючи, констатуємо, що текст дисертації та зміст

автореферату, оформленого згідно зі встановленими вимогами, дають нам змогу зробити висновок, що дослідження Андрія Володимировича Боярчука є завершеним і самостійним, має наукову й практичну цінність, цілком відповідає існуючим вимогам п.11, 12, 13 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р., а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України (галузь знань 03 Гуманітарні науки).

Офіційний опонент:

професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат історичних наук (спеціальність 07.00.01 – історія України)

І. І. Кривошея

Підпис офіційного опонента – кандидата історичних наук, професора кафедри всесвітньої історії та методик навчання Ігоря Івановича Кривошеї засвідчую

Ректор
Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини

І. Безлюдний